

KEMÉNY Gábor

Mi sem akarjuk „leválasztani” azt az ötmillió magyart!

Válasz(ok) Kontra Miklósnak

Kontra Miklós nyelvész, az MTA Nyelvtudományi Intézete előnyelvi kutatócsoportjának vezetője ezzel a címmel publikálta véleményét a mai magyarországi nyelvűvelők tevékenységéről: *Hogyan válasszunk le ötmillió magyart a nemzet testéről?*. A cikk több olyan megállapítást tartalmaz, amelyet nem hagyhatok szó nélkül.

Nem is hagyok, noha nem szoktam vitacikket írni (akkor sem írtam, amikor a néhai Kolozsvári Grandpierre Emil azzal vádolt meg, hogy – két szerzőtársammal együtt – „megmiskároltam” a magyar nyelvet; lásd *Kritika*, 1978. április). Ezúttal azonban három olyan körülmény is van, amely válaszádsra kényszerít:

1. E sorok írásakor (1993 szeptemberében) én vagyok a vezetője annak az „eufemisztikus” nevű akadémiai intézeti osztálynak (a mai magyar nyelv osztályának), amelyet Kontra Miklós a cikkében név szerint is említ.

2. Bár elsőszámú szakterületem a stilsztika, különösen a 20. századi magyar szépirodalmi stílus kutatása, az említett osztály tagjaként, majd vezetőjeként több nyelvűvelő kiadványnak (így a *Nyelvűvelő kézikönyvnek* és a most szerkesztés alatt álló *Nyelvűvelő korszótárnak*) is munkatársra voltam, illetve vagyok. Így hát nem érezhetem magam abban a kényelmes helyzetben, hogy Kontra Miklós kollégám állításai énrám nem vonatkoz(hat)nak.

3. Végül pedig: Kontra Miklós nem akar ki. Egyike ő a mai magyar nyelvhasználat legeredményesebb, nemzetközileg is számon tartott kutatóinak. Ha tehát nyomtatásban közöl valamit, azt komolyan kell venni (még ha olykor komolytalannak tetszik is).

Lássuk tehát a *Szívárvány*-beli cikknek azt a három állítását, amellyel vitába kívánok szállni:

1. A magyar nyelv művelést „egynyelvű szemlélet” jellemzi, ezért tanácsai, nyelvhelyességi állásfoglalásai „a kétnyelvűségben élő kisebbségi magyaroknak nem ritkán [az eredetiben két szóba írva! – *K. G. megjegyzése*] fölösleges gondot okoz[nak]”, sőt végső soron – legalábbis a cím ezt sugallja – „leválasztják őket a nemzet testéről”.

Ez súlyos vád; mindig is az lett volna, de 1993-ban különösképpen az! Ezért kénytelen vagyok – a folyóirat olvasói kedvéért – elismételni néhány olyan dolgot, amelyet K. M. legalább olyan jól tud, mint én vagy bárki más a szakmában.

Tehát: a magyarországi magyar nyelv művelőnek elsősorban az a dolga, hogy az ebben az országban élő magyaroknak adjon nyelvhasználati tanácsokat (már ti. azoknak, akik erre egyáltalán igényt tartanak). Más országban élő, valamely idegen nyelv állandó hatásának kitett beszélőknek *innen* nyelvi tanácsokat adni fölöttébb kétes sikerű vállalkozás. Ezt legjobb rábízni azokra a kollégáinkra, akik az adott területen élnek és dolgoznak, s nemcsak a magyar nyelvet ismerik jól, hanem az ottani többségi nyelvet („államnyelvet”) is. Ilyen nyelv művelő volt az újvidéki Kossa János, s szerencsére ma is élnek és dolgoznak ilyen felkészültségű pályatársaink: Ágoston Mihály Újvidéken, Jakab István Pozsonyban, Péntek János és Murádin László Kolozsvárott, hogy csak a legjelesebbeket említsem. Meg vagyok róla győződve, hogy a komolyan vehető magyarországi nyelv művelők közül senki sem vindikálja magának a jogot, hogy őhelyettük az ő nyelvi dolgaikban állást foglaljon. Az persze megesik, hogy – különösen most, hogy végre gyakrabban találkozhatunk – átnyújtunk nekik egy-egy dedikált nyelv művelő könyvet, s ezzel „fölszemes gondot okozunk nekik”. Nos, nem ezért tesszük, s mintha ők sem így fogadnák (pl. a fent említett, szomszédos országbeli nyelvészek, amikor az 1992. őszi budapesti nyelv művelő konferencián átadtam nekik a *Mondd és írd!* cikkgyűjtemény egy-egy példányát).

Ami viszont az „egynyelvű szemléletet” illeti: abban kétségkívül az „egynyelvűség” nézőpontján állok magam is, hogy kell lennie egy olyan művelt magyar köznyelvnek, emelt szintű „koiné”-nak, amelyet egyaránt megértenek és használni is képesek a magyar anyanyelvű beszélők, éljenek akár Magyarországon, akár a szomszédos országok valamelyikében, akár nyugaton, akár bárhol a világban. Ez nem gleichschaltolás! Ki vonná kétségbe a K. M. említette „kontaktusváltozatok”, sőt a regionális köznyelvek meglétének tényét és ebből fakadó létjogosultságukat? Ezeket kutatni kell, le kell írni, például hogy az én Szatmárnémetiből jött rokonaim a – román eredetű – *vinete* szóval illetik a padlizsánt (vagy

törökparadicsomot, kinek hogy tetszik). De nemcsak az fontos, hogy mi értsük az ő *vinet*éjüket és *szivar*jukat (ti. „cigaretta” értelemben, lásd Kontra cikkében a 128. lapon [e kötetben a 67. oldalon]), hanem hogy ők is tudják: ezt vagy azt a dolgot hogyan kell mondani a magyar köznyelvben.

Mert magyar köznyelv van, és kell is lennie, hiszen – belátható időn belül – ez az egyetlen lehetséges közösség, amely bennünket, magyarországi magyarokat ezzel az ötmillió magyarral egybefoglalhat. Éppen az „választja le őket a magyar nemzet testéről”, aki nem ismeri fel ennek a közös – és közösen kiművelendő! – nyelvváltozatnak a fontosságát. E mellett vagy ez alatt, a közlési helyzet kívánalmaitól és sajátosságaitól függően, éljenek és virágozzanak a „kontaktusváltozatok”, csak tudni kell (leginkább a kétnyelvűségben élő magyar beszélőnek kell tudnia!), mikor melyiket kívánatos használni.

2. A magyar nyelv művelés K. M. szerint „alacsony hatékonyságú”, módszere korszerűtlen, tudománytalan. (E két utóbbi jelzőt a cikkíró, bizonyára tapintatból, nem írta ugyan le, de oly szépen körülírta, hogy mindenki megértheti, aki akarja.) „A nyelvi helyesség vagy helytelenség kérdéseit nem szociolingvisztikailag megalapozott vizsgálatok alapján, hanem a nyelv művelők kétes értékű nyelvérzéke és ad hoc módon tallózott »adatai« alapján döntenek el.”

Az ilyenfajta sommás megállapításokkal nehéz vitába szállni. Ki(k)nek és milyen „döntéseire” vonatkozik az elmarasztalás? Ha ezt olvasom: Kemény Gábor itt és itt, ebben és ebben, ezért meg ezért téved, akkor erre válaszolni tudok (ha nem értek vele egyet), vagy csöndesen tudomásul veszem, esetleg meg is köszönöm (ha igaza van). Ez persze szakközlönyre tartozik, nem olyan típusú folyóiratra, mint a *Szivárvány*. Konkrétumok nélkül nem tudok vitatkozni, de attól tartok, hogy az ilyen túláltalánosító elmarasztalás kedvezőtlen hangulatot teremthet a nyelv művelés munkásai és (maradék) intézményei körül. Függetlenül a cikkíró jószándékától, amelyről személy szerint meg vagyok győződve.

Anélkül tehát, hogy részletkérdésekbe bonyolódnék, le kell szögez-nem: soha nem tettem olyan nyelvhelyességi észrevételt, amely ne előzetesen összegyűjtött valóságos nyelvi adatokon és azoknak – képességeim megszabta mélységű, illetve helyességű – elemzésén alapult volna. Például ahhoz a cikkhez, melyet az igekötő-elhagyási tendenciáról írtam, több mint tíz évig gyűjtöttem az adatokat az újságokból, a rádióból, a tévéből és mindenhol, ahonnan érdemesnek látszott. Hogy e gyűjtésben a magam „kétes nyelvérzéke” is vezetett, nem taga-

dom. A nyelvművelő (de talán minden nyelvész) arra figyel föl leginkább, ami az érvényben lévő normáktól eltér, ami azoknak határait feszegeti. De ezzel már olyan kérdésekhez érünk, amelyeket nem itt, hanem szakmai körben kell és lehet megvitatni.

Valamit még a nyelvművelés „hatékonyságáról”. A szót azért tettem idézőjelbe, mert nem hiszek abban, hogy az ilyesmi pontosan megmérhető. K. M. hivatkozik egy tanulmányra, melyből kiderül, hogy „Azon adatközlőknek, akik saját bevallásuk szerint nem hallgatják a rádió nyelvművelő műsorait, csupán 24 százaléka használta és ismerte fel a *-ban* és a *-ba* ragok sztenderd alakját, míg azoknak, akik a nyelvművelő műsorok valamilyen fokú rendszeres hallgatásáról számoltak be, közel a fele használta és ismerte fel e ragok sztenderd alakját.” Ez sem valami dicsőséges arány, de mégis kétszer annyi, mint azoknál, akik nem „fogyasztanak” nyelvművelést! Miért következik ebből, hogy nyelvművelésünk „alacsony hatékonyságú” (lásd az alcímet, pár sorral lejjebb). Nem inkább az következik Horváth Veronika idézett megállapításából, hogy erősíteni kell a nyelvművelő műsorokat, hogy még többen megtanulhassák a magyar nyelvtan alapelemeit? (Ha már az iskolában – miért, miért nem – nem tanítják meg nekik.)

Végül még valamit a „hivatalos nyelvművelés” (mi lehet az?) „jelentős állami támogatásáról”! K. M. ugyanolyan jól tudja, mint én, hogy a nyelvművelés ma semmiféle állami támogatásban nem részesül, hacsak a húszezer forint körüli kutatói fizetések nem minősülnek annak. De ne tereljük tudománypolitikai síkra a vitát! Ebben az ügyben K. M. ugyanannak a csónaknak a (vezér)vezőse, mint amelyben én és munkatársaim lapátoljuk a vizet.

3. K. M. cikkének utolsó szava a *tudatlanság* volt (mármint a nyelvművelők nyelvészeti tudatlansága). A tudatlanság, mint ismeretes, viszonylagos dolog. Nem mindegy, ki, miben és kihez képest tudatlan. Én például készségesen elismerem, hogy tudatlan vagyok a stilisztikában Fónagy Ivánhoz képest, az Ady-filológiában Kovalovszky Miklóshoz képest s a nyelvészociológiában meg a kérdőíves nyelvhasználat-vizsgálatban Kontra Miklóshoz képest. Hogy ő viszont miben és kihez képest tudatlan, azt neki magának kell tudnia. (S ahogy ismerem, tudja is.)

A tudatlanság más értelemben is viszonylagos. Nemcsak a jó pap tanul holtig, a jó nyelvész is. A legokosabb tehát, ha mi is megpróbálunk tanulni ebből a kollegiális pengecsattogtatásból, „harag és részrehajlás nélkül”.

Szeretném valami békülékeny gondolattal zárni ezt a cikket, mert

Kontra Miklóst tisztelem és nagyra tartom (úgy is mint nyelvészt, úgy is mint régi kollégát). Miközben ezt a cikket írtam, állandóan József Attila sorai zsongtak a fejemben:

*...így szenvedünk te is meg én is
s még jó, ha az ember harapja
nem az embert magát harapja,
hanem valaki mást,
dudás a fuvolást,
én téged és engemet te – mert mi lenne, mi történhetne,
ha mindig magunkba marna
az értelem iszonyú karma?*

Kedves Miklós! Széchenyinek tulajdonítják ezt a mondást: olyan kevesen vagyunk mi magyarok, hogy még az apagyilkosnak is meg kell bocsátani. Hajlandó lennél-e ezt az elvet a nyelvművelőkre is kiterjeszteni? Hiszen olyan kevesen vagyunk, akik a magyar nyelv kutatására tettük fel az életünket!

Változatlan barátsággal köszönt régi kollégád és pályatársad:

Kemény Gábor

Szivárvány, 1993, 41. 155–158.